

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора історичних наук, професора **Коцура Віктора Петровича** на дисертацію **Сустрєтова Анатолія Станіславовича** на тему: **«Грошовий обіг в Наддніпрянській Україні в дореформений період: історіографія»**, подану до захисту в спеціалізовану вчену раду з правом прийняття до розгляду та проведення разового захисту дисертації, що представлена на здобуття ступеня доктора філософії Центральноукраїнського національного технічного університету, на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Детальний аналіз дисертаційної роботи Сустрєтова А. С. «Грошовий обіг в Наддніпрянській Україні в дореформений період: історіографія» дає змогу сформулювати такі узагальнені висновки щодо актуальності дослідження, ступеня обґрунтованості та достовірності основних висновків, достовірності, наукової новизни результатів дослідження, практичного значення та загальної оцінки роботи.

1. Актуальність теми дослідження належно обґрунтована в дисертації. Представлена до захисту робота Сустрєтова А. С. є актуальною з огляду на важливість історіографічного узагальнення наявного наукового доробку у сфері історії грошового обігу Наддніпрянської України наприкінці XVIII – першій половині XIX ст., відсутність дослідження історіографічного характеру, яке мало б узагальнювальний, системний характер та охоплювало відповідні хронологічні межі, визначення його потенціалу для подальших наукових студій.

Робота виконана відповідно до загального напрямку науково-дослідницької теми кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи Центральноукраїнського національного технічного університету «Спеціальні галузі історичної науки в архівній, бібліотечній та музейній справі» (державний реєстраційний номер 0119U000514).

2. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, які сформульовані в дисертації.

Аналіз змісту дисертації, опублікованих праць та автореферату підтверджує обґрунтованість результатів та висновків щодо історіографії грошового обігу в Наддніпрянській Україні в дореформений період.

Структура дисертаційної роботи, побудована за проблемно-історичним принципом, є логічною, обґрунтованою та відповідає специфіці комплексного дослідження цього питання. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (360 найменувань). Кількість та якість використаних джерел стали основою для неупередженого наукового дослідження та забезпечили відповідний рівень достовірності та обґрунтованості дисертаційної роботи.

Загальний обсяг дисертації становить 225 сторінок, з яких – 186 основного тексту. Структура дисертаційної роботи логічна, матеріали розділів викладено належно до мети і поставлених завдань, що відповідають визначеному об'єкту і предмету дослідження.

У вступі автор переконливо обґрунтував актуальність, предмет та об'єкт дослідження, його мету та завдання. Мета дисертаційного дослідження полягає в узагальненні наявного наукового доробку у сфері історії грошового обігу Наддніпрянської України наприкінці XVIII – першій половині XIX ст., визначення його потенціалу для подальших досліджень. Об'єктом цієї праці є історіографічний комплекс джерел з історії грошового обігу Наддніпрянської України у складі Російської імперії. Предметом дослідження постає процес становлення, нагромадження, розвитку та еволюції наукових думок щодо проблем грошового обігу на теренах українських губерній Російської імперії.

У першому розділі здійснено критичний аналіз наукової розробки проблематики, історіографічних джерел та сформульовано методологію дослідження (с. 19–51). Оцінюючи стан наукової розробки проблеми, автор слушно зазначив, що більшість нечисленних узагальнювальних праць лише фрагментарно розкривають проблематику досліджень історії грошового обігу.

Комплексне дослідження, яке стосувалося б всієї Наддніпрянської України відсутнє.

На основі аналізу української та зарубіжної історіографії, автор підкреслив складність історіографічної класифікації, як і загалом у дослідженні проблематики історії грошового обігу Наддніпрянської України у складі Російської імперії в дореформений період, оскільки відповідна проблематика перебуває у сфері наукового інтересу декількох фундаментальних наук – економіки та фінансів, історії, нумізматики. Однак дисертант умовно виокремив наукові праці, які, конкретно чи контекстуально стосуються питання, що досліджується, на три групи відповідно до їхньої форми: першу групу складають дисертаційні дослідження, монографії, підручники та посібники, що систематизують та узагальнюють наявний науковий доробок з історії грошового обігу Наддніпрянської України, загальноімперської системи обігу грошей. До другої групи відносяться фундаментальні суто історичні дисертації або монографії, у яких окремим елементом постає історіографічний аналіз або вступ окресленої вже проблематики. Третя група історіографічних джерел представлена статтями в періодичних виданнях (вітчизняних та іноземних журналах), збірниками тез конференцій тощо.

Дослідницькі завдання дисертанта зумовили широкий спектр використаної джерельної бази: документальні, нормативно-правові джерела, різноманітні видання довідкового характеру, рецензії, нумізматичні каталоги, дисертаційні роботи, автореферати, монографії, статті, у яких висвітлюються питання історії грошового обігу Наддніпрянської України у складі Російської імперії, праці, що стосуються питань загального функціонування грошової системи в імперії. Аналіз наукової літератури та різноманітних репрезентативних джерел дав змогу глибше та об'єктивніше дослідити тему.

Методологічною основою роботи є принципи історизму, об'єктивності, наступності, науковості тощо. З-поміж методів використовуються як історичні (загальні та спеціальні), так і загальнонаукові, історіографічні, методи

економічного аналізу, порівняльно-правового аналізу. Застосовані автором сучасні теоретико-методологічні засади дослідження відповідають специфіці обраної теми.

У другому розділі (с. 52–121) А. Сустретов проаналізував праці дослідників з історії монетної справи Наддніпрянської України в дореформений період. Дисертант розкрив основні положення фахівців імперського часу кінця XVIII ст. – початку XIX ст., які були своєрідними піонерами у сфері грошового обігу та описували стан речей, очевидцями яких вони були. Автор наголосив на важливості праць дослідників імперського періоду, які базувались на тогочасній статистичній документації державних установ Російської імперії. Окрему увагу приділено історії висвітлення діяльності Феодосійського монетного двору і таврійської монети як яскравому періоді історії обігу монет на теренах України. Дисертант проаналізував значний масив літератури, в якій висвітлюється питання грошової реформи М. Сперанського, акцентуючи на відсутності єдності думок дослідників щодо причин, внаслідок яких більша частина реформаторських заходів не була втілена в життя. Аналіз літератури щодо фальшивомонетництва дав змогу автору зауважити, що дослідники переважно висвітлюють явище підробок грошових знаків в контексті певних історичних подій, приміром, наполеонівських війн.

У третьому розділі дисертації (с. 122–181) здійснено аналіз публікацій з питань паперових грошових знаків у грошовому обігу українських губерній Російської імперії в дореформений період. Акцентовано увагу на положеннях дослідників щодо повільнішого поширення асигнацій на українських землях у порівнянні із іншими губерніями, наводяться різні погляди дослідників щодо причин загалом появи паперових грошових знаків, різні підходи щодо етапів їхнього розвитку в грошовому обігу, причини та наслідки емісій для фінансів імперії. Автор розглянув позиції дослідників щодо причин, процесу втілення та наслідків реформи Є. Канкріна 1839–1843 рр. Наголошується на недостатній інформації щодо впливу та реалізації цієї реформи в українських

губерніях. Дисертант акцентує на ідеалізації наслідків реформи та її впливу на грошовий обіг та фінанси у працях сучасних російських та дослідників періоду імперії.

3. Повнота викладення наукових результатів дисертації в опублікованих працях. Основні результати дисертаційної роботи Сустретова А. С. достатньою мірою відображають наукову новизну, сутність, теоретичне та практичне значення результатів дослідження й викладені в 11 публікаціях, серед яких 7 статей у наукових фахових виданнях, серед них одна у зарубіжному фаховому виданні, а також 4 тези матеріалів науково-практичних конференцій, які додатково відображають результати дослідження. Усі публікації здійснені автором без співавторства.

4. Ступінь наукової новизни одержаних результатів дисертаційної роботи.

Аналіз дисертаційної роботи дозволяє стверджувати, що дисертація виконана здобувачем самостійно, а усі сформульовані висновки та головні положення обґрунтовані, системні, мають достатній теоретичний рівень узагальнення. Дисертація характеризується логічним та послідовним викладом матеріалу, аргументованістю висновків, які мають безперечну наукову новизну та є завершеною і самостійною роботою.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації *вперше*:

- систематизовано та узагальнено науковий доробок імперського, радянського періоду та за часів незалежної України з історії грошового обігу Наддніпрянської України кінця XVIII – першої половини XIX ст.
- проведено класифікацію джерельного історіографічного комплексу з історії грошового обігу, здійснено його характеристику за видами;
- визначено на основі широкого кола історіографічних джерел подальші перспективні малодосліджені аспекти історії грошового обігу на українських землях.

Удосконалено та упорядковано наявну джерельну базу завдяки висвітленню наукового доробку не лише представників історичної, а й фінансової, економічної та правової наук, які вивчали питання грошового обігу Російської імперії.

Набуло подальшого розвитку визначення поглядів дослідників і державних діячів – сучасників подій на історію грошового обігу Наддніпрянської України.

5. Теоретична цінність та практичне знання наукових результатів.

Обґрунтовані у дисертації Сустрєтова А. С. положення та висновки мають наукове та практичне значення. Теоретична цінність дисертаційної роботи полягає у тому, що застосовані методи дослідження дозволили автору всебічно і комплексно розкрити поставлені до розв'язання завдання.

Сформульоване автором практичне значення дисертаційної праці полягає в тому, що її теоретичні результати, висновки, узагальнення історіографічного матеріалу можуть бути використані в подальших наукових дослідженнях щодо проблематики історії України, грошового обігу України, соціально-економічної та історії фінансів, окремих аспектів нормотворчості історії держави та права України й історії держави та права зарубіжних країн, а також під час підготовки посібників для закладів вищої освіти.

6. Дискусійні питання та зауваження щодо змісту дисертації.

Загалом дисертаційна робота є завершеним і цілісним науковим дослідженням. Утім, у результаті аналізу змісту дисертаційної роботи Сустрєтова А. С., віддаючи належне високому рівню її підготовки, вважаємо за доцільне указати на такі дискусійні питання, висловити зауваження та побажання:

1. Висвітлюючи питання грошової реформи М. Сперанського, зокрема так званого «Плану фінансів», дисертант підкреслює відсутність єдності думок учених щодо причин, внаслідок яких більша частина реформаторських заходів не була втілена в життя, проте він так і не визначив домінуючу позицію дослідників з цього питання.

2. Аналізуючи наявну літератури щодо фальшивомонетництва автор зазначив, що дослідники висвітлюють явище підробок грошових знаків в контексті певних історичних подій, наприклад, наполеонівських війн. Однак розглядаючи внесок українських дослідників у цю проблему, певно варто було б указати, на які саме джерельні матеріали та з яких регіонів України вони посилаються (с. 119).

3. Акцентуючи увагу на ідеалізації сучасних російських та дослідників імперської доби щодо наслідків реформи Є. Канкріна та її впливу на грошовий обіг та фінанси, дисертант, однак не зазначає причини такого ставлення авторів до цієї проблеми (с. 181).

Висловлені зауваження та рекомендації мають переважно дискусійний характер. Отже, можна вважати, що загальне позитивне враження від представленої дисертаційної роботи вони не применшують. Ця робота має важливе значення для історичної науки, привертає науковий інтерес до проблеми дослідження історії грошового обігу Наддніпрянської України в дореформений період.

7. Загальний висновок та оцінка дисертації.

Дисертаційна робота Анатолія Станіславовича Сустретова на тему «Грошовий обіг в Наддніпрянській Україні в дореформений період: історіографія», є самостійним, завершеним науковим дослідженням.

Актуальність обраної теми дослідження, обґрунтованість наукових положень та висновків, сформульованих у дисертації, їх вірогідність, достовірність та наукова новизна одержаних результатів, повнота їхнього викладу в опублікованих працях свідчать про наукову самостійність автора, високий рівень дослідження.

Результати дослідження свідчать про розв'язання актуального наукового завдання в історичній науці, яке полягає в дослідженні процесу становлення, нагромадження, розвитку та еволюції наукових знань щодо проблем грошового обігу на теренах українських губерній Російської імперії.

Дисертаційна робота Анатолія Станіславовича Сустретова на тему «Грошовий обіг в Наддніпрянській Україні в дореформений період: історіографія відповідає спеціальності 032 «Історія та археологія» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року №261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року №283), п. 10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №167 від 6 березня 2019 року, а її автор – Анатолій Станіславович Сустретов – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Офіційний опонент –
доктор історичних наук, професор,
академік НАПН України,
ректор ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

В.П. Коцур